

er is toch een en ander naar voren gebracht, dat aanleiding zou kunnen worden het probleem eens van een andere zijde te benaderen. Voorts menen wij, dat het constateren van koepelbouw met naalden in het voorterrein, en wel zo dat deze als in de natuur ligt buiten het binnenste nest-

bereik, een duidelijke aanwijzing inhoudt, dat het voorterrein in kunstnesten door de mieren inderdaad als een soort van *buitenwereld* wordt geaccepteerd. Men heeft mij verzekerd dat ten opzichte daarvan nog steeds twijfel bestaat.

Resultaten van het vleermuis-onderzoek in Nederland in 1961

P. F. VAN HEERDT en J. W. SLUITER.

De „census” in de Zuid-Limburgse grotten. Deze census werd voortgezet op de reeds door ons in dit tijdschrift beschreven wijze (Van Heerdt en Sluiter 1961).

en de Laatvlieger zijn zeldzame verschijningen. De eerste drie bevinden zich in de Limburgse grotten op de rand van hun verspreidingsgebied, de laatste soort, die

Tabel 1. Vier jaren census in de grotten van Zuid-Limburg.

Soort/Jaar	1958	1959	1960	1961
Mopsvleermuis (<i>Barbastella barbastellus</i>)	3	3	6	2
Laatvlieger (<i>Eptesicus serotinus</i>)	—	2	1	1
Langoorvleermuis (<i>Myotis bechsteinii</i>)	—	—	—	1
Meervleermuis (<i>M. dasycneme</i>)	85	86	85	104
Watervleermuis (<i>M. daubentonii</i>)	68	94	106	122
Ingekorven vleermuis (<i>M. emarginatus</i>)	52	38	47	55
Vale vleermuis (<i>M. myotis</i>)	65	55	34	37
Baardvleermuis (<i>M. mystacinus</i>)	203	176	207	198
Franjestaart (<i>M. nattereri</i>)	84	68	103	77
Grootoorvleermuis (<i>Plecotus auritus</i>)	38	28	23	35
Grote hoefijzerneus (<i>Rhinolophus ferrum-equinum</i>)	5	4	2	2
Kleine hoefijzerneus (<i>Rh. hipposideros</i>)	70	93	73	65
Dwergvleermuis (<i>Pipistrellus pipistrellus</i>)	—	—	—	1
	673	647	687	700

Vergelijken we de resultaten van vier jaren census, dan blijkt een opvallende overeenkomst in de aantallen, waarin de diverse soorten vertegenwoordigd waren. Ook in het jaar 1961 blijkt, dat de Baardvleermuis veruit de talrijkste soort in de Zuid-Limburgse grotten is. De Grote hoefijzerneus, de Langoor, de Mopsvleermuis

in de regel in spouwmuuren, tussen beschoten daken e.d. huist, moet als een toevalige gast worden beschouwd.

Tabel 2 geeft de verdeling van de soorten over de censusgrotten in het jaar 1961 te zien. De grotten zijn volgens hun ligging gegroepeerd.

Tabel 2. De verdeling van de soorten over de censusgrotten in 1961.

Soort/Grotten	Can.	Geul.	Valk.	Heer.	Slav.	Ries.	Sibbe.	tot.
Barb. barbastellus	—	—	—	1	—	1	—	2
Eptesicus serotinus	—	—	1	—	—	—	—	1
Myotis bechsteinii	—	—	—	1	—	—	—	1
M. dasycneme	—	27	16	23	9	16	13	104
M. daubentonii	3	24	14	31	24	8	18	122
M. emarginatus	1	8	15	6	5	7	13	55
M. myotis	—	5	2	7	5	6	12	37
M. mystacinus	2	58	39	31	27	13	28	198
M. nattereri	3	13	10	15	28	3	5	77
Plecotus auritus	9	8	1	4	4	7	2	35
Rhinolophus ferrum-equinum	—	—	—	1	—	1	—	2
Rh. hipposideros	—	10	10	5	3	11	26	65
Pipistrellus pipistrellus	1	—	—	—	—	—	—	1
	19	153	108	125	105	73	117	700

Can. = Cannerberg achter Kasteel Neer Canne (nr. 30).

Geul. = Geuldal (nrs. 82, 84, 84A, 87, 91, 92 en 163).

Valk. = Valkenburg en Vallengberg (nrs. 57, 63/67, 68/72 en 76/77).

Heer. = Grotten bij het Voogdijgesticht St. Jozef te Heer (nrs. 44, 45, 46/48, 105, 106 en 107).

Slav. = Stelsel Slavante in de Pietersberg (nrs. 13/18).

Ries. = Grotten in de Riessenberg bij Gronsveld (nrs. 50/51 en 112/112A).

Sibbe. = Sibbergroeve (nrs. 55, 141/141A).

Voor de nummering der grotten vergel. Bels, 1952.

Als bijzonderheid moet nog vermeld worden, dat in de Cannerberg voor de eerste maal in de geschiedenis van het onderzoek een Dwergvleermuis (*Pipistrellus pipistrellus*) werd aangetroffen. Dit brengt dus het aantal soorten, dat in de Limburgse grotten is gevonden, op dertien.

Het ringonderzoek in een aantal forten van de Hollandse Waterlinie, dat in de winter 1950/51 werd begonnen, levert thans interessante resultaten op. Het aantal gevonden vleermuizen blijft van jaar tot jaar vrijwel constant en ook 1961 maakt daarop geen uitzondering. Wij verwijzen daarom naar de tabel in ons verslag over het jaar 1960 (Van Heerdt en Sluiter,

1961). Hetzelfde geldt voor de kelders van het kasteel Amerongen.

Wij hebben getracht vast te stellen, of er bij de diverse soorten vleermuizen een voorkeur bestaat voor een bepaalde winterverblijfplaats. Wij bepaalden daartoe voor kasteel Amerongen en de forten Honswijk, Korte Uitweg, Rhijnauwen en Vechten ieder afzonderlijk het percentage van elke soort op het totale aantal dieren, dat in de afgelopen jaren gevonden werd. Aangezien in tabel 5 van onze vorige publikatie (zie boven) enige hinderlijke fouten gesloten zijn, geven wij hier een verbetering, vermeerderd met de gegevens van 1961.

Tabel 3. Totale vangst per soort gedurende 10 jaar in kasteel Amerongen (A) en 11 jaar in de forten Honswijk (H), Korte Uitweg (K), Rhijnauwen (R) en Vechten (V).

Soort/Plaats	Totaal aantal 1951-1961					Percentages				
	A	H	K	R	V	A	H	K	R	V
<i>Myotis daubentonii</i>	15	27	10	37	20	6	30	20	21	12.5
<i>M. mystacinus</i>	190	39	25	70	113	63	43	50	39	71
<i>M. nattereri</i>	51	10	3	24	6	16	11	6	14	4
<i>Plecotus auritus</i>	47	14	12	46	20	15	16	24	26	12.5
	303	90	50	177	159	100	100	100	100	100

De Baardvleermuis is absoluut zowel als relatief de talrijkste soort en vertegenwoordigt in Amerongen en Vechten zelfs meer dan de helft van het aantal aanwezige dieren. Na de Baardvleermuis is de Water-vleermuis in Honswijk het talrijkst, terwijl de Grootoor relatief het minst gevonden werd in de Korte Uitweg en Rhijnauwen. De Franjestaart is het zwakst vertegenwoordigd, maar komt in Amerongen op de tweede plaats.

De zomerkolonies van de Rosse vleermuis werden intensief gecontroleerd. De kolonie, die een aantal holle bomen tussen Bilt-hoven en Groenekan afwisselend bewoont, vertoonde zich het eerst op 3 mei: 42 exemplaren verlieten de holle Beuk, die bij de weg Bilthoven—Lage Vuurse staat. Wij hebben nog steeds niet kunnen ontdekken, waar deze dieren 's winters blijven. Na 3 jaar niet geringd te hebben, zijn we, aangemoedigd door het succes met de door ons ontworpen monel-ringen (zie Van Heerdt en Sluiter 1961) weer tot ringen overgegaan.

Tabel 4. Rosse vleermuizen geringd in Groenekan-Bilthoven.

Vindplaats	juv. ♂	juv. ♀	adult	totaal
Groenekan boom 10	15	10	31	56
Bilthoven boom 23	12	17	26	55
totaal	27	27	57	111

Op 10 juli gelukte het ons uit twee bomen (nr. 10: Groenekan, nr. 23: Bilthoven) 111 vleermuizen te vangen (zie tabel 4).

Er werden 4 individuen teruggevangen, die reeds in 1957 waren geringd.

In Ede werden op 21 september 1961 19 Rosse vleermuizen gevangen en geringd. Deze kolonie, die kleiner is dan die van Groenekan-Bilthoven handhaaft zich goed. De heer Ermen berichtte ons op 3 april 1961, dat hij een kleine groep Rosse vleermuizen had gevonden in een holle boom bij Oisterwijk. Hij ving 7 exemplaren waarvan er één geringd bleek te zijn in Bilt-hoven op 14 mei 1957!

Op 4 september kregen wij bericht van de heer De Wijs, dat zich in de bossen tussen Naarden en Blaricum een kolonie Rosse vleermuizen ophield. Wij ving en ringden 14 exemplaren.

Het stemt tot tevredenheid, dat er zich, behalve de beide eerstgenoemde kolonies, nog andere in Nederland bevinden. Ongetwijfeld zullen er in bosrijke streken nog meer zijn. Wij houden ons steeds aanbevolen voor meldingen. Het blijft evenwel van het grootste belang, dat de holle bomen in onze bossen zoveel mogelijk gespaard blijven, om de Rosse vleermuis tot schuilplaats te dienen, te meer waar gebleken is, dat vleermuiskasten door deze soort tot dusver slechts sporadisch worden geaccepteerd.

De kraamkamers in Zuid-Limburg werden op 18-20 juni 1961 gecontroleerd. Wij vonden op de vliering van kasteel Terworm 10 Kleine hoefijzerneuzen, in het kasteel Caestert 20 dieren van deze soort en in het kasteel te Mheer 9, hetgeen een totaal oplevert van 39 exemplaren. In het kasteel te Mheer bevond zich tevens een kraamkamertje van de Grootoor: 6 exemplaren.

De kraamkamer van de Baardvleermuizen in de kerk te Scheulder was dit jaar kennelijk gestoord: er werden op 19 juni 1961 5 dode pasgeboren jongen gevonden, iets dat wij eerder nog niet waarnamen. Achter de balken op de vliering hingen 5 volwassen dieren. Er werden geen levende jongen gezien.

Een kraamkamer van de Dwergvleermuis (50-100 exemplaren) vonden we op 26 juni 1961 naar aanleiding van bericht uit Bilthoven. De dieren huisden er tussen de muur en de daklijst van een woonhuis. De bewoner, die hen wilde verdrijven, liet zich overhalen hen met rust te laten.

In een schuilplaats van de Watervleermuizen in een holle boom op het landgoed Houdringhe bij De Bilt troffen we op 11 juli 1961 22 mannetjes en 2 wijfjes aan. Dit is het eerste „mannenverblijf” van deze soort, dat in Nederland werd gevonden. Een nadere beschouwing van dit geval vindt men onder de korte mededeling in De Levende Natuur jrg. 64 nr. 10 p. 237-238.

De kraamkolonies in Friesland en Noord-holland werden op 24-25 juli 1961 geïnspecteerd. Wommels leverde slechte resultaten: leidekkers en schilders hadden de

Meervleermuizen gestoord. De kerk in Kollum bleek goed bezet. Een nieuwe vondst was de kolonie in Berlikum, opgespoord door de terugmelding van een in België geringde Meervleermuis, waarmee dus het aantal in Friesland bekende kraamkamers van deze soort tot 3 gestegen is (zie tabel 5). De kolonie Meervleermuizen in de spouwmuur te Oostzaan bleek, evenals vorig jaar, verlaten.

Tabel 5. Meervleermuizen geringd in Friesland.

Vindplaats	juv. ♂	juv. ♀	adult	totaal
Wommels	1	5	5	11
Berlikum	1	10	15	26
Kollum	21	20	41	82
totaal	23	35	61	119

De vleermuiskasten in de provincie Utrecht beginnen langzamerhand in gebruik te komen, al zijn — na drie jaar — de resultaten niet overweldigend te noemen.

Boswachterij Austerlitz: mest van een kleine soort;

Over-Holland bij Nieuwersluis: mest van een kleine soort;

Gunterstein bij Breukelen: 2 Dwergvleermuizen;

Kasteel Nijenrode bij Breukelen: in beide kasten ieder één Rosse vleermuis;

Groeneveld bij Baarn: mest van een kleine soort.

Nieuwe gegevens met betrekking tot de maximum leeftijden werden in 1961 voor een aantal soorten verkregen. Zie tabel 6, die gedeeltelijk reeds elders gepubliceerd werd (Van Heerdt en Sluiter 1961a), doch volledigheidshalve en met een aanvulling hier wordt vermeld.

Tabel 6. Nieuwe gegevens met betrekking tot de maximum leeftijden van vleermuizen.

Ring nr.	soort	sexe	geringd	teruggemeld	leeftijd
16776	<i>M. emarginatus</i>	♀	5-I-1951	10-I-1961	10½ jaar
10242	<i>M. mystacinus</i>	♂	23-XII-1942	29-XI-1961	19½ jaar
10543	<i>M. nattereri</i>	♀	27-XII-1943	9-I-1961	17½ jaar

Wij willen hier speciaal wijzen op de naar verhouding zeer hoge leeftijd (19½ jaar), welke de Baardvleermuis nr. 10242 bereikte.

De terugmeldingen buiten de ringplaats werden door Bels (1952) „foreign returns” genoemd. Zij leveren bij de Meervleermuis, die een echte trek vertoont, steeds meer gegevens. De andere soorten blijven meest-

al dichter bij de plaats waar ze geringd werden. Tabel 7 geeft hiervan een overzicht.

Wij wijzen op het interessante feit, dat de Baardvleermuis nr. 23061 zowel in januari als in december 1961 uit Hennisdaal (België) werd teruggemeld, waaruit blijkt, dat het dier zijn oorspronkelijke winterverblijfplaats ontrouw geworden is.

Tabel 7. Terugmeldingen buiten de ringplaats (foreign returns).

Ring nr.	soort	sexe	datum geringd	plaats geringd	datum terugmelding	plaats terugmelding	afst. km	richting
21727	<i>M. dasycneme</i>	♀	28-VII-59	Oostzaan	14-IV-61	Amsterdam	6	—
21930	„	♂	25-VII-61	Kollum (Fr.)	24-X-61	Bremen (D.)	175	O
21947	„	♂	25-VII-61	Kollum (Fr.)	20-IX-61	Oostermeer (Fr.)	13	ZZW
7652	<i>M. daubentonii</i>	♀	25-I-61	Rhijnauwen	11-VII-61	De Bilt	4	—
23061	<i>M. mystacinus</i>	♂	6-I-55	Maastricht	6-I-61	Hennisdaal (B.)	24	W
23061	„	♂	6-I-55	„	6-XII-61	„	24	W
23641	„	♀	12-II-59	Vechten (U.)	29-I-61	Bilthoven	5	—
21813	<i>Nyct. noctula</i>	♀	14-V-57	Bilthoven	3-IV-61	Oisterwijk (NB.)	60	Z

Summary.

The annual census on hibernating bats was held in January 1961 (cf. table 1,2).

The banding scheme in the 19th century fortresses of the Dutch Waterline and in the vaults of Amerongen Castle has been kept for 11 resp. 10 years now and yields interesting results on distribution and population statistics of the most numerous species, *Myotis mystacinus*.

An effort was made to establish a preference of certain species for a certain fortress (cf. table 3).

After an interval of three years banding was pursued in the *Nyctalus noctula* colony of Voordaan near Utrecht with our new type of monel bands. This colony showed a maximal number of 111 individuals after the young fledged on July 10th (cf. table 4). The colony near Ede contained the same number as in 1960: 19 exs. Two new colonies of this species were discovered. The three nurseries of *Rhinolophus hipposideros* in South-Limburg contained 20, 10 and 9 individuals respectively which are about the same numbers as in the previous

year. No juveniles were seen on June 20th. The nursery of *Myotis mystacinus* at Scheulder (South-Limburg) had been disturbed. Only 5 individuals hid behind the rafters and 5 young were found dead under their hiding place.

A new nursery of the pipistrelle was discovered at Bilthoven near Utrecht.

Two nurseries of *M. dasycneme* in Friesland were inhabited: at Kollum 82 individuals could be caught, but at Wommels slaters had disturbed the colony which yielded only 26 bats. A new colony of this

species was discovered at Berlikum (ca. 100 individuals) (cf. table 5).

Three of our 32 bat nursery boxes proved to be inhabited now, three years after they were placed in the trees: in each of two a noctule was found, a third was used as a haunt by 2 pipistrelles. Three other boxes contained pellets of a small species which indicated that they, too, had been inhabited for some time during the summer. Three new data on maximum-age are published in table 6. Foreign returns (Bels 1952 p. 50) cf. table 7.

Litteratuur:

- Bels L. 1952. Fifteen years of bat banding in the Netherlands. Thesis, Utrecht, Reprinted from Natuurhist. Gen. Limburg, Reeks V.
 Heerdt, P. F. van en J. W. Sluiter 1961. Resultaten van het Vleermuisonderzoek in Nederland in 1960 D.L.N. 64: 156-162.
 Heerdt, P. F. van en J. W. Sluiter 1961a. New data on longevity in Bats. Natuurhist. Maandblad 50 (3-4): 36.

EEN BELANGRIJK BOEK OVER NATUURBESCHERMING:

„Die letzten Oasen der Tierwelt“

M. F. MÖRZER BRUIJNS.

Van „Die letzten Oasen der Tierwelt; mit Zoologen, Wildhütern und Kamerajägern in den National Parks der Erde“, verscheen een derde en met vele nieuwe gegevens uitgebreide uitgave door Dr. Wolfgang Engelhardt, met medewerking van Dr. J. Eibl von Eibesfeldt, Dr. P. Eipper, H. Heck, Prof. Dr. B. Guzimek, Prof. Dr. H. Krieg, Dr. A. Lindgens, e.a., 320 pagina's, ± 150 foto's w.o. enkele kleurenfoto's, 9 schetskaarten; uitgave Umschau-Verlag, Frankfurt a. M. en Pinguin-Verlag, Innsbruck/Tirol, prijs f 20,40.

Het doel van de uitgevers, schrijvers en

andere medewerkers is het behoud van de dieren. Er is over dit onderwerp de laatste jaren al meer gepubliceerd en men zou daarom kunnen menen, dat dit boek een herhaling is van die andere en dat er geen bijzondere aandacht aan behoeft te worden besteed. Dat is echter niet het geval en het is eigenlijk ook niet verwonderlijk. Dit werk verdient een eigen plaats naast de genoemde boeken zoals de „Atlas der Natuurreservaten“ en het voortreffelijke boek „Dieren sterven uit“. De verscheidenheid van de dierenwereld op aarde is zo groot en de mogelijkheden om de dieren te benade-